

13.7.2003

האוניברסיטה העברית
הפקולטה למדעי החברה
החוג למדע המדינה

מפלגות, מערכות מפלגתיות ושיטות בחירה

מרצה : ראובן חזן
עבודת סמינר

דומה בעקרון : המערכת הפוליטית בקנדה

דובי קננגיסר
0-3581292-4

תוכן עניינים

3	מבוא
4	שיטת הבחירות
6	המפלגות
	הליברלים
	השמרנים-פרוגרסיבים
	המפלגה הדמוקרטית החדשה
	מפלגת הרפורמה
	הבלוק הקוויבקיסטי
9	המערכת המפלגתית
	המערכת הראשונה
	המערכת השנייה
	המערכת השלישית
	המערכת הרביעית
	סיווג המערכת הרביעית
	סיווג המפלגות במערכת הרביעית
18	למי להצביע? - במקום סיכום
20	ביבליוגרפיה
23	נספח
	תוצאות בחירות 1921-2000 : מושבים
	תוצאות בחירות 1921-2000 : קולות
	וולטליות אלקטורלית 1925-2000

מבוא

כאשר, בשנת 1867, איחדה בריטניה ארבע פרובינציות בצפון אמריקה למדינה אחת תחת השם "קנדה", קבע הפרלמנט הבריטי כי חוקתה של המדינה החדשה תהיה "דומה בעקרון" (similar in principle)¹ לזו הבריטית. שלא מדעת, העניקו לנו הבריטים את התיאור הממצה והמוצלח ביותר של המערכת הפוליטית בקנדה מאז ועד היום, שכן המערכת הקנדית אכן דומה בעקרון לזו הבריטית, אך למעשה היא שונה ממנה בעליל. למרות שיטת בחירות רובנית זהה לזו הנהוגה בבריטניה, ולמרות שבתחילת דרכה קנדה חלקה עם בריטניה מערכת דו-מפלגתית שכללה את השמרנים (טורים) והליברלים (וויגים), הרי שכיום המערכת המפלגתית הקנדית שונה בתכלית הן מהמערכת כפי שהייתה בימיה הראשונים של המדינה, והן מהמערכת שהתפתחה מאז בבריטניה. בחיבור זה אנסה לנתח את המערכת הפוליטית הקנדית במבט היסטורי, כדי למצוא את מקורות השינויים המהותיים שחלו בה במאה השנים האחרונות, תוך דגש על האירועים המהפכניים של העשור האחרון. כמו כן אדגים כיצד שיטת הבחירות הקנדית, למרות שלא שונתה מעולם, היוותה גורם מרכזי בהתפתחויות המערכת, ואציג את ההשפעות ההדדיות של המערכת המפלגתית המתפתחת על המפלגות הבודדות. לבסוף, אנסה לבחון מודלים קיימים של התפתחות מפלגות ומערכות מפלגתיות, ואת אפשרות יישומם על המקרה הקנדי.

חיבור זה יתחלק לשלושה חלקים מרכזיים: (1) בחלק הראשון אציג את שיטת הבחירות הקנדית ואת פעולות הגומלין בין שיטה זו לבין המערכת הפדרלית בקנדה. מתוך כך אציג את ההשפעות האפשריות של שיטת הבחירות על המערכת המפלגתית; (2) בחלקו השני של החיבור אציג סקירה קצרה של המפלגות העיקריות הפועלות כיום בקנדה. סקירה זו תהווה מעין הצגה של ה"נפשות הפועלות" בחלקו השלישי והעיקרי של החיבור; (3) לבסוף, אציג ניתוח היסטורי של המערכת המפלגתית בקנדה, תוך ניסיון לאבחן את ההשפעות ההדדיות בין המערכת המפלגתית לבין מבנה המפלגות במעבר בין שלוש מערכות מפלגתיות שונות למן היווסדה של קנדה ועד ימינו.

¹From the preamble to the Constitution Act 1867 (formerly British North America Act 1867), reproduced in Malcolmson and Myers (1996).

שיטת הבחירות

שיטת הבחירות הנהוגה בקנדה היא שיטת הרוב היחסי (first past the post) באיזורים חד-נציגיים (SMD). אין צורך להכביר מילים אודות שיטה פשוטה זו, אך חשוב להבהיר את השפעותיה הייחודיות על המערכת הקנדית.

על פי ה"חוקים" שניסח מוריס דיברגיה (Duverger), מדינות בעלות שיטת הרוב היחסי תהיינה בעלות מערכת דו-מפלגתית. הסיבה לכך נטועה הן בהשפעות הפסיכולוגיות והן בהשפעות המכניות של השיטה. מבחינה פסיכולוגית, הבוחרים נדחקים להעדיף אחד משני המועמדים המובילים באזור הבחירה שלהם, משום שברור להם שכל קול למועמד שלישי הוא קול מבזבז. מבחינה מכנית, השיטה מונעת ליקוט של קולות מכל רחבי המדינה ולכן מפלגות בעלות בסיס תמיכה קטן לא יכולות לזכות לייצוג פרופורציונלי.

למעשה, שני ההסברים הללו מצביעים על מערכת דו-מפלגתית ברמה אזורית, ולא דווקא ברמה הארצית. ריכוזים גיאוגרפיים של תמיכה במפלגה שלישית יכולים להביא למצב של מערכת רב-מפלגתית, כאשר בכל אזור ישנה התמודדות תחרותית בין שתי מפלגות בלבד (אם בכלל). זהו ההסבר הפשוט ביותר למערכת הרב-מפלגתית בקנדה, אך כפי שהראה Cairns (1968), הסבר זה אינו מלא. למעשה, שיטת הבחירות הקנדית לא רק יוצרת חלוקה של המדינה לפי מפלגות, אלא גם יוצרת עיוות בייצוג של האזורים השונים בתוך המפלגה בפרלמנט. לדוגמא, Cairns מביא את התקופה שבין 1935 ל-1957. במהלך רוב השנים הללו, מפלגת ה-CCF (Commonwealth Cooperation Federation) קיבלה המפלגה יותר מ-30 אחוזים מהסך הקולות הארציים שלה במחוז אונטריו, אך אותו מחוז העניק למפלגה מספר זעום של מושבים, אם בכלל. בשנת 1945, כדוגמא קיצונית, 31.9 אחוז מהמצביעים ל-CCF היו במחוז אונטריו, אך לא העניקו למפלגה אפילו מושב אחד, ולעומת זאת 20.5 אחוז בלבד מהקולות באו ממחוז ססקצ'ואן, ואלו העניקו למפלגה 18 מושבים - 64.3 אחוז מכלל הייצוג של ה-CCF בפרלמנט (Cairns, 1968: 60-61). עיוותים כאלו מחריפים את החלוקה הגיאוגרפית בין המפלגות, וגורמים למפה הפוליטית להראות בפרלמנט הרבה יותר משוסעת מאשר היא באמת בקרב הציבור.

כמובן שאין בכך כדי לשלול את השערים הקיימים בקנדה, אשר תואמים לעיתים קרובות לחלוקה הגיאוגרפית. החלוקה הראשונה והבולטת ביותר של קנדה היא לפי לאוס/שפה, בין קוויבק הצרפתית לבין שאר קנדה (Rest of Canada - ROC) דוברת האנגלית ברובה (see McRoberts, 1995; Resnick, 1995). חלוקה זו היא יותר מאשר לשונית-תרבותית. קוויבק הצרפתית רואה עצמה

מאוימת על-ידי שאר קנדה, ותפיסה זו שלה הביאה אותה למאבק מתמשך למען הכרה בה כבעלת סטטוס מיוחד ובעלת זכויות מיוחדות כתרבות נפרדת. מאבק זה החרף בשנות ה-80 וה-90 של המאה הקודמת והפך למרכזי לא רק עבור תושבי קוויבק אלא גם עבור אזרחי קנדה שמחוץ לקוויבק. כך, מפלגת הרפורמה (Reform) בנתה חלק גדול מהתמיכה בה על בסיס התנגדות לכל דרישה של קוויבק ליחס מיוחד (Gidengil et al., 2001). למעשה, מפלגת הרפורמה והבלוק הקוויבקיסטי (Bloc Quebecois - BQ) אף זכו לכינוי "תאומי הרשע" (Evil Twins), שכל אחד מהם זקוק למשנהו כדי להציג את פני "האויב" ולצבור כוחות על בסיס שנאה (LeDuc, 1998).

שאר 12 המחוזות בקנדה מתחלקים בדרך-כלל לשלושה או ארבעה אזורים: קנדה האטלנטית, במערב (נובה-סקושיה, ניו-ברונסוויק, אי הנסיך אדורד וניופאונדלנד), אונטריו, קולומביה הבריטית (BC) והערבות (Prairies), הכוללות את מניטובה, ססקצ'ואן, אלברטה ואת שלושת המחוזות הצפוניים מעוטי האוכלוסין: הטריטוריות הצפון-מערביות, יוקון ונונווט (Nunavut) שנוצרה כמחוז נפרד בשנת 1999). שני האזורים האחרונים - קולומביה הבריטית והערבות נכללים לעיתים במשותף כמערב קנדה.

מבין ארבעת האזורים הללו, אונטריו הוא באופן מובהק האזור המאוכלס ביותר והמתועש ביותר, ומהווה מרכז כלכלי ותרבותי חשוב. קנדה האטלנטית מורכבת ברובה מצאצאיהם של אותם מהגרים אנגלית שהקימו את קנדה, וככזו היא נוטה להיות חלק מהזרם המרכזי בפוליטיקה הקנדית². לעומתה, המערב הוא אבן שואבת למפלגות מחאה פופוליסטיות (Malcolmson and Myers, 1996: 86;) פרט למפלגה הקוויבקיסטית, כל המפלגות הבינוניות שנוצרו בקנדה במהלך המאה ה-20 החלו את דרכן במערב, ולרוב התקשו מאוד לצאת מתחומיו (Barney and Laycock, 1999). גבול אונטריו-מניטובה הוא מכשול כמעט בלתי עובר מפלגות המחאה המערביות, לפחות בכל האמור בהשגת מושבים, אם לא בהשגת קולות. הסיבות לכך נעוצות בשני הבדלים בין המערב לבין יתר קנדה מחוץ לקוויבק: ראשית, המערב מיושב באזרחים רבים שאינם אנגלים ואינם צרפתים. פרט לאוכלוסייה האבוריגינית שמהווה את עיקר תושבי המחוזות הצפוניים, מיושבים המחוזות המערביים במהגרים שהגיעו ממרכז ומזרח אירופה בתחילת המאה ה-20 ב"גיוסים" הנרחבים שערכה אז קנדה בניסיון ליישב את המחוזות החדשים (Clarke,

² Gidengil et al (2001) מצאו כי הסבירות לרגשות אנטי-מפלגתיים במזרח היא לא פחותה מאשר במערב, אך תוצאות הבחירות מראות כי רגשות אלו אינם ביטוי בהצבעה. למעשה, קנדה האטלנטית הפכה למעוזן האחרון של השמרנים והדמוקרטים החדשים (Carty, Cross and Young, 2000: 223).

(Kornberg and Wearing, 2000: 27)³. שנית, מערב קנדה הוא בעיקרו אזור אגררי ויחסית עני, שפעמים רבות חש כי המדיניות הכלכלית שיוצאת מאוטווה פועלת בניגוד לאינטרסים שלו. ניתן לראות, אם כן, כי שיטת הבחירות בקנדה גרמה להחרפה והדגשה של שסעים גיאוגרפיים שנוצרו כתוצאה משינויים חברתיים ודמוגרפיים בקנדה במהלך המאה ה-20, ובכך תרמה תרומה מכרעת לתהפוכות שעברה המערכת המפלגתית באותן שנים. בו בזמן, היא מנעה תרגום פרלמנטרי של שסעים מעמדיים ארציים, והשאירה אותם, במקרה הטוב, לטיפולן של הממשלות המקומיות.

המפלגות

בקנדה רשומות כיום למעלה מ-10 מפלגות (כולל מפלגות כמו "מפלגת המריחואנה"⁴ או "מפלגת חוק הטבע", וכן שתי מפלגות קומוניסטיות), אך רק חמש מפלגות זכו לייצוג בפרלמנט מאז תחילת שנות ה-80 (לא כולל עצמאיים): הליברלים (Liberals), השמרנים הפרוגרסיביים (PC, Progressive-Conservatives)⁵, הדמוקרטים החדשים (NDP, New Democratic Party) - גלגול של ה-CCF), ושתי המפלגות החדשות - מפלגה הרפורמה (Reform Party) והבלוק הקוויבקיטי (BQ). בכל ההיסטוריה של קנדה, רק שלוש מפלגות נוספות היו בעלות חשיבות אלקטורלית כלשהי: Social Credit (SoCred), הפרוגרסיבים (Progressives) והרקונסטרוקטיביסטים (Reconstruction), כאשר זו האחרונה, למרות שגרפה 8.7 אחוזים מכלל הקולות הארציים, הצליחה להכניס רק נציג אחד לפרלמנט בבחירות היחידות בהן השתתפה (Cairns, 1968: 59). בשורות הבאות אציג בקצרה כל אחת מחמש המפלגות הקיימות כיום.

הליברלים

המפלגה הליברלית נחשבת למפלגת השלטון הטבעית בקנדה (Carty, Cross and Young, 2001: 23), ולא בכדי: מתוך המאה ה-20 הייתה המפלגה הליברלית בשלטון במשך 70 שנים תמימות, ועם

³ בעשורים האחרונים עיקר ההגירה מכוונת לערים הגדולות, ובראשן טורונטו, ודווקא המערב מוביל את הקריאה לצמצם את ההגירה לתוך קנדה. ספציפית, מפלגת הרפורמה דרשה במפורש לצמצם את מכסות ההגירה מ-250,000 בשנה ל-150,000 בלבד (Gwyn, 1995: ch. 12).

⁴ ראוי לציין כי מפלגת המריחואנה, על פי אתר האינטרנט שלה (www.partimarijuana.org) אינה מתיימרת לנסות ולהשיג ייצוג פרלמנטרי: "אנו קבוצת לחץ שמשתמשת במבנה של מפלגה פוליטית כדי לגבש ולהגן על זכויותינו" (מתוך אתר המפלגה, תרגום שלי).

⁵ השם האוקסימורוני הזה הוא תוצאה של הטמעות המפלגה הפרוגרסיבית אל תוך המפלגה השמרנית בשנות ה-30.

פרוס המאה ה-21 היא אף נותרה ללא מתחרים משמעותיים על מקומה בצמרת. יחד עם המתחרה העיקרית שלה עד שנות ה-90 - המפלגה השמרנית - היוו השתיים את ה"טוידל-די וטוידל-דום" של הפוליטיקה הקנדית (Thorburn, 1979: 35), כאשר הן מחליפות ביניהן עמדות כמעט מבלי להניד עפעף - סר ג'ון וויליסטון כתב אודות שתי המפלגות כי "אין בקנדה אדם פחות עקבי מזה שתמך בנאמנות באחת משני המפלגות הפוליטיות למשך דור" (quoted in Thorburn, 1979: 36), תרגום שלי. לניסיון למצוא סדר בהמולת העמדות ראה גם (Hinich, Munger and de Marchi, 1998). ובכל זאת, מקובל לראות את המפלגה הליברלית כמפלגה שקרובה יותר למרכז, עם נטייה קלה, אם בכלל, שמאלה (Horowitz, 1979 [1966]; Hinich, Munger and de Marchi, 1998). בשנים האחרונות המפלגה הליברלית מציגה עצמה כמגן האחרון בפני התפוררותה של קנדה בפני הכוחות האזוריים של קוויבק ושל המערב.

השמרנים-הפרוגרסיבים

המפלגה השמרנית, הממוקמת מעט ימינה מן המרכז, הצליחה במהלך המאה ה-20 להשיג כמה מן ההישגים המרשימים ביותר בהיסטוריה של קנדה (כולל הישג ייחודי בהיסטוריה של ממשלה שנתמכה על-ידי רוב של נציגים בכל אחד מהאזורים במדינה), ובעקבותיהם כמה מן המפלגות המחפירות ביותר (כולל, לאחרונה, את ההישג ה"ייחודי" של נפילה מרוב של 169 חברי פרלמנט ב-1988 - לייצוג של שני חברי פרלמנט בלבד חמש שנים מאוחר יותר - מתחת למינימום הנדרש (12 מושבים) כדי להקרא "מפלגה" בפרלמנט הקנדי). מלבד ביסוס הצלחותיה על קואליציות בלתי-אפשריות שמהירו להתפרק⁶, סבלה המפלגה גם ממה שכונה "the Tory Syndrome" - חברי המפלגה וחברי הפרלמנט שלה, במהלך מאבקים פנימיים ביניהם, הפילו בזה אחר זה כל מועמד סביר להנהגת המפלגה, וזאת דרך מנגנון של "ביקורת מנהיגות" (leadership review) שאפשר לחברי המפלגה לא רק לבחור מנהיג, אלא גם לפטר אותו (Carty, Cross and Young, 2000: 70).

המפלגה הדמוקרטית החדשה (לשעבר הפרציה לשיתוף-פעולה קהילית)

ה-CCF החלה את דרכה כמפלגה ששילבה בין חקלאים, פועלים ואינטלקטואלים סוציאליסטיים במערב. למרות שזכתה לקולות רבים באונטריו, הרי שעד סוף שנות ה-50, כאשר הצליחה סוף סוף לגייס לשורותיה את ארגוני העובדים, כמעט ולא זכתה המפלגה לייצוג במחוז זה, ומזרחה לו - הוגבל הייצוג למושב בודד בנובה-סקושיה (Cairns, 1968: table IV). בתחילת שנות

⁶ ממשלתו של מלרוני בשנים 1984-1993 התבססה על שתי האזורים היריבים קוויבק והמערב.

ה-60, לאחר נסיגה מתמשכת בהישגיה האלקטורליים של המפלגה (אם כי הירידה בהצבעה עבור המפלגה לא לוותה בירידה במספר המושבים עד המפלה של שנת 1958), היא אורגנה מחדש כמפלגה הדמוקרטית החדשה, עם קשרים חזקים יותר עם ארגוני העובדים ברחבי המדינה. מאותה שלב החלה עליה הדרגתית אך קבועה בהישגיה האלקטורליים של המפלגה, עד לשיא של 43 מנדטים בבחירות 1988. למרות ההישג הזה, המפלגה נתקלה בביקורת נוקבת, משום שדווקא בבחירות הללו, שהנושא המרכזי בהן היה כלכלי (הסכס המסחר עם ארה"ב), נאלמה המפלגה והותירה את שדה הקרב למפלגה הליברלית - מפלגה שבין כה וכה המפלגה הדמוקרטית התקשתה לבדל עצמה ממנה (Bradford and Jenson, 1991). ברעידת האדמה של 1993 איבדה ה-NDP את מקומה כמפלגה השלישית של קנדה, וירדה למקום הרביעי, עם רק מעט יותר מושבים מה-PC. גם היא לא זכתה לתואר הרשמי "מפלגה" בפרלמנט של 1993. לעומת זאת, המפלגה הצליחה להחזיר עצמה לחיים ב-1997 בדמותה החדשה כמפלגה של קנדה האטלנטית - אזור שמעולם לא תמך ב-NPD לפני כן. עם זאת, כמו ה-PC, טרם הוברר אם יש ל-NDP עתיד במערכת המפלגתית הקנדית.

מפלגת הרפורמה

ב-1987 הקים פרסטון מנינג (Manning) את מפלגת הרפורמה בתגובה למה שהוא, יחד עם רבים במערב קנדה, ראו כהזנחה של האזור שלהם לטובת השותפה הגדולה השניה בקואליציה של ראש הממשלה מלרוני - קוויבק. ארוע מפתח בהתפתחות זו היה העדפת הענקת חוזה תעשייתי גדול למפעל במונטריאול על-פני הצעה זולה וטובה יותר לכל הדעות של מפעל בוויניפג, מניטובה, ב-1986 (Carty, Cross and Young, 2000: 38). המפלגה התמודדה בבחירות '88, אך בשל מרכזיותו של נושא הסכס המסחר עם ארה"ב, שרוב גדול של תושבי מערב קנדה תמכו בו במובהק, נדחקה המפלגה אל השוליים ולא זכתה לאף מושב. אך חמש שנים מאוחר יותר, הצליחה המפלגה להביא למהפכה של ממש וסחפה אחריה את המערב. בשתי מערכות הבחירות הבאות הצליחה המפלגה עוד להגדיל הן את התמיכה בה והן את מספר המושבים שלה, והפכה למפלגת האופוזיציה הרשמית. לקראת בחירות 2000 שינתה המפלגה את שמה ל"ברית הקנדית" (The Canadian Alliance) במטרה מוצהרת לצאת מגבולות המערב ולפרוץ אל תוך אונטריו ומזרחה - בהצלחה מוגבלת בלבד: המפלגה העלתה את אחוזי ההצבעה עבורה באונטריו ל-25 (לעומת 19 ב-97), וקיבלה שני מושבים במחוז (לעומת אפס ב-97 ואחד ב-93). זאת, למרות חילופי גברא בראשות

המפלגה, ולמרות התנהלותו המביכה לעיתים של ראש המפלגה החדש, סטוקוול דיי (LeDuc, 2002).

ראוי לציין בהקשר זה כי סנדקו של מנינג, וויליאם אברהרט, הוא שהקים את מפלגת Social Credit - גם היא מפלגת מחאה פופוליסטית מערבית, ואביו של מנינג, ארנסט מנינג, הנהיג אותך במשך 25 שנה (Barney and Laycock, 1999: 323).

הבלוק הקוויבקיטי

בדומה למפלגת הרפורמה, גם הבלוק הקוויבקיטי ניזון מרגשות האפליה של תושבי קוויבק, רגשות שהביאו להקמת המפלגה הקוויבקיטית הבדלנית, שזכתה בשלטון על מחוז קוויבק מספר פעמים מאז סוף שנות ה-70, ואף הנהיגה שני משאלי עם במחוז בשאלת עצמאותה של קוויבק (הראשון ב-1980 נדחה ברוב של 60 מול 40 אחוז, והשני ב-1995, נדחה ברוב זעום של 50.5 מול 49.5, עם אחוז הצבעה שעמד על 94.5%).

אך בניגוד למפלגת הרפורמה, הבלוק הקוויבקיטי נבע מתוך הפרלמנט. תחילתו בפרישתם של שישה חברי מפלגת השמרנים, כולל השר לוסין בושארד (Bouchard), מן המפלגה במחאה על כשלון הסכמי אגם מיץ' (Meech Lake Accord) (Clarke, Kornberg and Wearing, 2000: 35; Carty,) (Charlottetown) (Cross and Young, 2000: 42-43). בהמשך, ועם התגבשותו של הסכם שרלוטטאון (Accord), התגבשה הקבוצה לבלוק. הבלוק הקוויבקיטי והמפלגה הקוויבקיטית קיימו ומקיימים יחסי גומלין ענפים, כאשר הבלוק מעניק למפלגה מיוקרתו הפוליטית בעוד המפלגה מרעיפה על הבלוק מן הארגון הפוליטי המסועף שלה בתוך קוויבק.

חשוב לציין כי מבין חמש המפלגות הפועלות, הבלוק הקוויבקיטי הוא היחיד שסובל מהתדרדרות קבועה בכמות המושבים שלו בפרלמנט, גם אם לא באחוזי התמיכה בציבור (מ-49- אחוזי תמיכה בקוויבק ו-54 מושבים ב-1993, ל-48 אחוזי תמיכה אך רק 38 מושבים ב-2000).

המערכת המפלגתית

קנדה החלה את דרכה כמדינה עם מערכת דו-מפלגתית דומה לזו של בריטניה. כיום המערכת היא רב-מפלגתית עם מפלגה אחת ששומרת רק בקושי על הדומיננטיות שלה. הגם שקנדה מורגלת בממשלות מיעוט (ב-24 מערכות בחירות מאז 1921 נבחרו שבע ממשלות מיעוט, מתוכן ארבע

שרדו יותר משנה), אין לה במצבה החוקתי הנוכחי כלים להקמת קואליציות, ולפי כך עומדת המדינה על סף תהום פוליטית, כל עוד המערכת הרב-מפלגתית הנוכחית קיימת.⁷

בעמודים הבאים אסקור, בעקבות Carty, Cross and Young (2000) (להלן CC&Y), את ארבעת השלבים שעברה המערכת הפוליטית בקנדה מאז היווסדה, ואת השפעות הגומלין בין המערכת המפלגתית, מבנה וסוג המפלגות, ושינויים חברתיים שהתרחשו במדינה. לבסוף, אנסה ליישם את מודל מפלגת הפוסט-קרטל של יעל ישי (Yishai, 2001), וכן את המודל המעגלי שהציע Pizzorno (1981) על המערכת הקנדית כפי שהיא משתקפת בשלוש מערכות הבחירות של העשור האחרון.

CC&Y מחלקים את המערכת המפלגתית הקנדית לארבעה שלבים, שמתאפיינים במחזור חיים דומה: המפלגה הליברלית שולטת ללא עוררין למשך תקופה מסוימת; במהפך אלקטורלי השמרנים זוכים לרוב גדול בפרלמנט (רוברט בורדן ב-1917, ג'ון דיפנבקר ב-1958 ובריאן מלרוני ב-1984); כעבור קדנציה אחת או שתיים השמרנים נוחלים הפסד מוחץ והליברלים חוזרים לשלטון במערכת חדשה. ראוי לציין כי למעשה, בתקופה שבין 1917 ו-1958 חל המחזור המתואר פעם נוספת, כאשר בשנת 1930 עלו השמרנים תחת רוברט בנט לשלטון ברוב קטן למדי של 29 מושבים, ומיד בבחירות הבאות, בהשפעת המיתון הגדול, קרסו ל-39 מושבים בלבד ו-29 אחוזי תמיכה ארציים (לעומת 49 אחוזי תמיכה ב-1930). בחירות 1935 גם היוו את פריצת הדרך הראשונה של ה-CCF ושל ה-SoCred, ובכך הפכו למעין שלב ב-2 בסיווגם של CC&Y, אם כי אין אזכור לכך אלו במחקרם.

השלב הראשון: אם כן, השלב הראשון של המערכת המפלגתית הקנדית החל עם היווסדה של קנדה, והתאפיין במפלגות קאדר סגורות ויחסי פטרונות עם הבוחרים. ההנהגה נבחרה על-ידי חברי הפרלמנט של המפלגה, והקשר ביניהם היה חלש למדי. עיקר תפקידם של הנבחרים, הן בעיני עצמם והן בעיני בוחריהם, היה אספקת עבודה ותשתיות לבוחרים, ולצורך העניין איש לא הבדיל בין פוליטיקה פדרלית לפוליטיקה ברמת המחוז - שתי המפלגות פעלו כדי לחזק את הקשר בין הממשל המקומי לממשל הפדרלי ולטשטש הבדלים. מכיוון ששתי המפלגות פעלו כדי להכיל את השסעים החברתיים בתוכן, ולא להגיע לתחרות ביניהן בנושאים העקרוניים, הרי שעד מהרה שתי המפלגות נעשו כמעט זהות, כאשר רק תעתועי שיטת הבחירות גרמו להעדפות כמעט שרירותיות של מפלגה זו או אחרת במחוזות השונים. בפעם הראשונה אך לא האחרונה, כרו לעצמם השמרנים בור כאשר הזניחו את האוכלוסיה ההולכת וגדלה של מערב קנדה מחד, וניכרו

⁷ בשנת 2000 אמנם ניתן למפלגה הליברלית רוב נאה של 43 מושבים, אך ב-97 היה הרוב קטן בהרבה - רק תשעה מושבים.

את אוכלוסיית קוויבק במאבק סביב סוגיית הגיוס במלחמת העולם הראשונה (Carty, Cross and Young, 2000: 14-16). התוצאות לא אחרו לבוא, וב-1921 הוכו השמרנים שוק על ירך ונפלו מ-153 מושבים ל-50 בלבד, וגרוע מכך - לעמדת המפלגה השלישית בגודלה, אחרי הפרוגרסיבים (64 מושבים) והליברלים (116 מושבים). אמנם הבחירות לא העניקו לליברלים ממשלת רוב, אך הם הצליחו להחזיק את הממשלה למשך ארבע שנים מלאות.⁸

השלב השני: את האות לתחילת השלב השני של המערכת המפלגתית הקנדית נתנו ארגוני חוואים במערב המדינה ובאונטריו, שהתארגנו בקבוצות קווי-מפלגתיות.⁹ קבוצות אלו, בעלות סנטימנטים אנטי-מפלגתיים, ביקשו לבחור לפרלמנט נציגים שלא יהיו כבולים במשמעת מפלגתית, אלא ייצגו נאמנה את עמדותיהם של הבוחרים שלהם. ארגוני בוחרים מקומיים (local constituency associations) - החלקיקים הקטנים ביותר של המערכת המפלגתית אשר מתארגנים על בסיס אזורי בחירה - אף הוסיפו מצעים משלהם למצע המפלגתי, וקבעו כי מועמד המפלגה באזור יהיה מחויב למצע זה (pp. 109-110). בזהותה הזדמנות להרחבת האלקטורט שלה, מיהרה המפלגה הליברלית להכריז ב-1919 על ועידת המנהיגות הפדרלית הראשונה בתולדות קנדה. לראשונה ניתנה לחברי המפלגה היכולת (המוגבלת) להשפיע על זהות המנהיגים ועל מדיניות המפלגה (p. 110).

אחרי הכשלון הצורב ב-1921 מיהרה המפלגה השמרנית להכריז גם היא על ועידת מנהיגות, והפוליטיקה הקנדית עברה למערכת של מפלגות אלקטורליות. באופן אירוני, דווקא המערכת השניה התאפיינה בתחרותיות נמוכה למדי. אחרי תקופה קצרה של אי-יציבות פוליטית, נחלו השמרנים הפסד צורב שני ב-1935, והפסידו את הבכורה לשני העשורים הבאים. הליברלים זכו באופן קבוע וצפוי מראש ברוב הן במערב, שם נקטו בעמדות פופוליסטיות שהיו חביבות על האזרחים, והן בקוויבק, שם זכרו לרעה האזרחים את עמדתם של השמרנים בשאלת הגיוס במלחמת העולם הראשונה (p. 17). כיסי תמיכה שעוד נותרו באזורים הללו לשמרנים נוטרלו בדרך-כלל על-ידי שיטת הבחירה הרובנית, וכך נמנע מן האופוזיציה השמרנית לפתח תקוות לחזרה לשלטון.

בתקופה זו גם נוספו שתי אלמנטים למערכת המפלגתית. ראשית, היא הפכה למערכת של שתיים וחצי מפלגות. בתחילה הייתה זו המפלגה הפרוגרסיבית שדעכה במהירות ונטמעה אל תוך

⁸ החוקה הקנדית אמנם מתירה לממשלה לקיים פרלמנט במשך חמש שנים, אך הנוהג המקובל הוא לפזר את הפרלמנט אחרי ארבע שנים בלבד, בהתאם לצפי האלקטורלי של מפלגת השלטון. ממשלות שממתינות עד תום חמש השנים עד לפיזור הפרלמנט נחשדות בדרך-כלל כי הן אינן בטוחות במעמדן בציבור - ובדרך-כלל הן צודקות.

⁹ הם נמנעו מיצירת מנגנונים מפלגתיים מחשש שמא גם הם יפתחו שלטון אליטות (Carty, Cross and Young, 2000: 109).

השמרנים, ובהמשך היו אלו ה-CCF וה-Social Credit, כאשר הראשונה שרדה (בגלולה כ-NDP) עד ימינו, והשנייה החזיקה מעמד ככוח פרלמנטרי רק עד סוף שנות ה-70, וככוח אלקטורלי דועך גם עד סוף שנות ה-80¹⁰.

שנית, ה-CCF הציגה לציבור הקנדי בפעם הראשונה מפלגת המון בסגנון האירופי. לאכזבתה, המפלגה מעולם לא הצליחה לצבור גוף גדול של חברים, והצלחתה המצומצמת בין כה וכה הוגבלה למערב ולאונטריו בלבד. בלית ברירה פנתה המפלגה לפוליטיקה המקומית כמקור לביסוס תמיכה אלקטורלית. אך במקום להקל עליה לזנק ל"ליגה של הגדולים", הפנייה של ה-CCF, כמו גם מפלגות מערביות אחרות, לפוליטיקה המקומית סייעה רק לשבירת העולם הפוליטי לשני חלקים נפרדים שאינם קשורים זה בזה. עם ממשלות מקומיות במניטובה (פרוגרסיבים ב-1922), אלברטה (איחוד החוואים ב-1921 וה-Social Credit ב-1935) וסקצ'ואן (CCF ב-1944) (ראה גם [Lipset, 1979 [1950]), נוצר בקנדה מצב חדש בו העולם הפוליטי בו חי כל אדם הושפע באופן מובהק ממקום מגוריו. תושבי קנדה האטלנטית חיו בעולם פוליטי שונה בתכלית מאשר, למשל, תושבי אלברטה (Carty, Cross and Young, 2000: 18-19).

תהליך זה של שבירת המערכת הפוליטית, יחד עם הצמיחה במדינת הרווחה והגידול בעקבותיה של סמכויות הממשל המקומי, גרמו לכך שקבלת ההחלטות העיקרית עברה מהפרלמנט ומהמפלגה השלטת, אל וועדות משותפות של שרים פדרליים ומחוזיים. עקב כך, איבדה המדיניות הציבורית כל קשר ברור לעמדות מפלגתיות - ההחלטות החשובות התקבלו בשיתוף פעולה של שרים משלוש או ארבע מפלגות שונות מרחבי המדינה (Meisel, 1979: 124-125). המגמה המתפתחת של הפוליטיקה כמתווכת (Brokerage) לא השתנתה, אך זירת ההתרחשות עברה מהפרלמנט לבחירות המקומיות ולוועדות הפדרליות-מחוזיות (Carty, Cross and Young, 2000: 19).

בחירתו של הפופוליסט המערבי ג'ון דיפנבקר לראשות המפלגה השמרנית שמה סוף לשליטת הליברלים במערב המדינה, ואפשרה לשמרנים, במהלך דו-שלבי, להגיע להישג האלקטורלי הגדול ביותר בתולדות קנדה. השמרנים זכו ל-208 מושבים מתוך 265 בפרלמנט, וניתנה להם הזדמנות פז לבסס את מעמדם כמפלגת שלטון - הזדמנות אותה, כהרגלם, הם מיהרו לבזבז. בבחירות הבאות זכו השמרנים לממשלת מיעוט בלבד, וכעבור פחות משנה שוב עבר שרביט השלטון לליברלים לעוד שני עשורים של שליטה כמעט ללא הפרעות.

¹⁰ בשנת 1979 קיבלה ה-Social Credit בפעם האחרונה ייצוג של 6 מושבים בפרלמנט עם תמיכה ארצית של 4.6 אחוז. בשלוש מערכות הבחירות הבאות - 1980, 1984 ו-1988 - לא קיבלה המפלגה אף מושב, והתמיכה הארצית בה הייתה 1.69, 0.1 ו-0.031 אחוז, בהתאמה.

השלב השלישי : השלב השלישי של התפתחות המערכת הפוליטית הקנדית התאפיין במפלגות קרובות למפלגת התפוס-כל: ועידת המפלגה הורחבה כדי לתת יותר כוח לתומכים ופחות כוח לעסקנים ול"בוסים" האזוריים; מנגנונים לגיוס חברים הוכנסו לפעולה כניסת הטלוויזיה לבתים רבים בקנדה אפשרה למנהיגים לתקשר ישירות עם בוחריהם, "מעל לראשה" של המערכת המפלגתית שסבבה אותם; טכניקות של סקרי דעת קהל נכנסו לשימוש רחב, בתחילה על-ידי המפלגה הליברלית ובהמשך על-ידי כלל המפלגות. מבנה מפלגת התפוס-כל היה תגובתן של המפלגות למידורן מקביעת המדיניות הכלכלית במדינה על-ידי התהליך שתואר לעיל של מעבר לפוליטיקה של משא ומתן בין המנהיגות הפדרלית למנהיגות המחוזית בנושאים העיקריים. במקביל, השתדלו המפלגות הגדולות לנתק עצמן מהמערך הפוליטי המחוזי, עד כדי ניתוק מוחלט בין המערכת המחוזית למערכת הפדרלית של המפלגה - זאת, כדי לצמצם את כוחם של "בוסים" מקומיים ולאפשר למפלגה לפנות ישירות לבוחריה, בלי להיות תלויים בקבלני קולות.

מה שנוטר למפלגות הפדרליות לעשות, אם כן, היה העיסוק בנושאים "פאן-קנדיים" (Carty, Cross and Young, 2000: 21) של גיבוש לאום אחיד בקנדה דרך דו-לשוניות ורב-תרבותיות (בשנות ה-60), דמוקרטיזציה של המפלגות (בשנות ה-70) וחוקה (בשנות ה-80). שנות ה-70 גם נשאו איתן סדרה של ממשלות מיעוט ליברליות, שבתגובה פזלו לעבר ה-NDP ויישמו תוכניות חברתיות פרי עטה. ה-NDP, שזכתה כך למימוש בלתי צפוי של המדיניות שלה, נאלצה להתמודד עקב כך עם קושי בבידולה מהמפלגה הליברלית (Bradford and Jenson, 1991).

עוד תהליך חשוב שהתרחש במהלך שנות ה-70 הוא הוצרתו של קרטל מפלגתי. בשנת 1974 עברה בפרלמנט רפורמה של חוקי הבחירות שנגעה למימון בחירות. על פי חקיקה זו, הוגבלה כמות הכסף שמותר למפלגה או למועמד להוציא על קמפיין הבחירות; הוגבל גודל התרומות שמותר למפלגה לקבל והושתה שקיפות על תרומות; הוקצב זמן אוויר חינם למפלגות בטלוויזיה וברדיו; כדי להיות זכאי למימון ציבורי, על המפלגה להריץ מועמדים בלפחות 50 אזורי בחירה (פגיעה מכוונת במפלגות סקטוריאליות); ולבסוף - החקיקה נתנה זכות וטו למנהיגי המפלגה על מינוי מועמדים באזורי בחירה. חקיקה זו נועדה לטפל בגרעונו הגדלים של המפלגות (Carty, Cross and Young, 2000: ch. 7). הנטיות הקרטליות של המפלגות הגדולות רק התחזקו בהמשך, כאשר ב-1996 העביר הפרלמנט חוק נוסף שמנע ממפלגות בעלות תמיכה ציבורית נמוכה, לקבל חוזרים כספיים

על הוצאות בחירות. כך, בבחירות 1997, רק חמש המפלגות המיוצגות בפרלמנט זכו להחזרים כספיים¹¹ (but cf. Young, 1998).

בשנות ה-80 נוצר בידול ברור יותר בין שתי המפלגות הגדולות כאשר שתיהן נטלו עמדות הפוכות בשאלת הסכמי הסחר עם ארה"ב. בחירות 1988, שנסובו באופן בלעדי סביב הסוגיה הזו (Clarke, Kornberg and Wearing, 2000: 54-55), אך ה-NDP השתרכה מאחורי המפלגה הליברלית והתקשתה למצוא לעצמה עמדה מבודלת¹². הבחירות הוכרעו לבסוף עם רוב של קולות נגד הסכמי הסחר, אך מכיוון שקולות אלו התפלגו בין שתי מפלגות (הליברלים וה-NDP), חזרה המפלגה השמרנית לקדנציה נוספת, והזדרזה, שוב, לכרות לעצמה בור בסדרה של מהלכים שהצליחו להרגיז את כל תומכיה: יישום הסכמי הסחר, הפעלת מס ערך מוסף פדרלי (בניגוד מוחלט לפעולותיהם של מנהיגים ניאו-קונסרבטיבים מקבילים בעולם באותן שנים - רייגן ותאצ'ר (Clarke, Kornberg and Wearing, 2000: 34)), ולבסוף המסע המתמשך לתיקון החוקה שהתקבלה תחת הממשלה הליברלית ב-1982 - חרף התנגדותה של קוויבק.

היה זה מסע תיקון זה שהביא, לבסוף, להדמות מלאה של שלוש המפלגות הותיקות בעיני הציבור הקנדי, כאשר בשנת 1992 יצאה הממשלה במשאל עם אודות הסכמי שרלוטטאון, שניסו, בפעם השנייה, להשיג הסכמה כללית על תיקון החוקה. התיקון היה אמור לכלול "ציפור" עבור כל מצביע, אך התוצאה האמיתית הייתה שכל המצביעים מצאו על מה להתלונן. משאל העם זכה לתשובה מהדהדת: 55 אחוז מהציבור הצביע נגד הצעת פשרה שבה תמכו כל שלוש המפלגות הפדרליות. התמיכה לא הוגבלה לאזור גיאוגרפי אחד - רוב שלילי היה מקולומביה הבריטית במערב ועד נובה סקושיה במזרח. למעשה, רק ארבעה מחוזות החזירו רוב חיובי - ניופאונדלנד, אי הנסיך אדוורד, ניו בرونסוויק ואונטריו - כאשר באחרון הרוב היה זעום.

השלב הרביעי: אבל אפילו תוצאה עגומה זו לא יכלה להכין את המפלגות הותיקות לרעידת האדמה שהתחוללה ב-1993. באיור א' בנספח ניתן לראות את הוולטיליות האלקטורלית במערכות הבחירות 1925- ועד 2000. במבט חטוף ניתן לראות כיצד, חרף התהפוכות הרבות שפקדו את המערכת הפוליטית של קנדה במאה השנים האחרונות, מעולם לא הייתה רעידת אדמה כזו. מדד וולטיליות של בחירות 1993 עומד על 42.8, כמעט פי שתיים מהמדד השני הגבוה ביותר בתולדות קנדה - 23.2 נקודות, בשנת 1935. למעשה, כמעט כל אזרח שני החליף את

¹¹ החקיקה של 1996 באה בעקבות ניצול לרעה של החוק על-ידי "מפלגת חוק הטבע" הקיקונית, שדיווחה על הוצאות ע"ס למעלה משלושה מיליון דולר בבחירות 1993, וזכתה להחזרים של כ-700,000 דולר עקב כך.
¹² תוצר מעניין של ההפרדה בין הרמה הפדרלית לרמה המחוזית בפוליטיקה הייתה תמיכתו הבלתי מסויגת של ראש הממשלה הליברלי של קוויבק (Carty, Cross and Young, 2000: 71).

המפלגה המועדפת עליו. אמנם קנדה מעולם לא התאפיינה בנאמנות גבוהה למפלגות (Clarke and Steward, 1987; but cf. Schickler and Green, 1997), אך תוצאה כזו היא חריגה בכל מובן של המילה - במיוחד אם לוקחים בחשבון כי לפני 1993, ממוצע הוולטיליות מאז 1925 עמד על כ-9 נקודות בלבד. אפילו אם נחלק את המפה המפלגתית החדשה לשני גושים - המפלגות הפדרליות הותיקות והמפלגות הסקטוריאליות החדשות¹³ - גם אז נקבל וולטיליות של 33.4 - יותר מאשר הוולטיליות הבין-מפלגתית בכל מערכת בחירות קודמת! כל מצביע שלישי בקנדה העביר את קולו מאחת המפלגות הפדרליות הותיקות לאחת משני המפלגות החדשות. נתונים אלו מחוזקים על ידי סקר הזיהוי המפלגתי שנערך בין השנים 1988-1993, והראה כי בין השנים הללו, 33 אחוז מאזרחי קנדה החליפו את הזיהוי המפלגתי שלהם במהלך תקופה זו, ו-141 אחוז נוספים נעו בין זיהוי מפלגתי לאי-זיהוי או להפך (Clarke, Kornberg and Wearing, 2000: 128-135). במהלך השנתיים שבין 1988 ל-1990, בלבד, 22 אחוז מהאוכלוסיה החליפו זיהוי מפלגתי, על-פי אותו סקר, ו-121 אחוזים נוספים עברו מזיהוי מפלגתי לאי-זיהוי או להפך.

ברור, אם כן, כי במקרה זה אין מדובר במהפך סטנדרטי שהוחרף במקרה על-ידי תענועי שיטת הבחירות הרובנית. התדלדלותן של המפלגה השמרנית וה-NDP היא תוצאה של שינוי מהותי בקרב הציבור הקנדי, ולא מקריות סטטיסטית. לא כאן המקום לדון ולנתח את השינויים החברתיים שהתחוללו בקנדה בשנים הללו (ראה לדוגמה Breton, 1996). אך ניתן להעלות מספר השערות באשר להשפעות של שיטת הבחירות, המערכת המפלגתית והמפלגות עצמן על התוצאה המפתיעה בבחירות 1993. ראשית, כפי שצינתי בתחילת החיבור בעקבות Cairns (1968), לשיטת הבחירות יש נטייה להדגיש שסעים גיאוגרפיים מחד, וליצור הידמות בין המפלגות הגדולות מאידך - שתי תופעות שללא ספק תרמו למפלתה של המערכת המפלגתית השלישית של קנדה (but cf. Carty, 1997). גורם נוסף שהביא להידמות בין המפלגות הייתה הקרטליזציה שלהן, כפי שתוארה לעיל. גורם שלישי שעשוי היה להשפיע על תוצאות הבחירות הוא הנתק בין המפלגות ברמה הפדרלית למפלגות ברמה המחוזית - נתק שבוודאי סייע להחלשת הזיהוי המפלגתי הפדרלי של האזרחים הקנדים, ואפשר את נהירתם אל המפלגות החדשות. אותו נתק, אולי, הוא גם שהביא לכך שטחו עיניהם של נבחרי העם מלהבחין בהתנגדות המרה בקרב ציבורים גדולים להסכמי שרלוטטאון.

¹³ לכאורה אין הגיון בהכללת מפלגת הרפורמה והבלוק הקוויבקיטי באותו גוש, אך בין כה וכה אין לשתי החלופות השפעה מתמטית על החישוב, שכן שתי המפלגות הן חדשות.

סיווג המערכת הרביעית: על כל פנים, בחירות 1993 הביאו לסופה של המערכת המפלגתית השלישית של קנדה, ומאז החלה מתגבשת באיטיות המערכת המפלגתית הרביעית. אמנם מוקדם לקבוע מסמרות בנושא, אך דומני כי מתוך שלוש מערכות הבחירות האחרונות ניתן לזהות מגמות שעשויות להתחזק ולהתגבש לכדי מערכת מפלגתית ברורה. נכון לעכשיו, המערכת עונה על ההגדרות של מערכת של מפלגה שלטת (predominant party) על-פי הגדרותיו של סרטורי: המפלגה הליברלית שולטת בכיפה עם מעט יותר ממחצית המושבים (אבל רק 40 אחוז מהקולות), כאשר מתחתיה מתחרות 4 מפלגות בינונית-עד-קטנות בלי שום סיכוי סביר להגיע לשלטון, אלא לכל היותר להוריד את המפלגה השלטת לממשלת מיעוט. סיווג דומה הוא ה"מודל הסקנדינבי" של רוקאן, שגם הוא מתאר מפלגה אחת קרובה לקו הרוב, ומספר מפלגות בינוניות וקטנות שאינן מאיימות עליה. מעניין לציין בעקבות סיווג זה כיצד שתי שיטות בחירות כה שונות יכולות ליצור, בתנאים מסוימים, מערכות מפלגתיות דומות כל-כך.. לחלופין, אפשר לבחון את המערכת הקנדית הנוכחית אל מול הסיווג של בלונדל¹⁴: כיום בקנדה שתי המפלגות הגדולות (ליברלים ו-BQ ב-1993-1997, וליברלים ורפורמים/הברית הקנדית ב-1997-2000) מחזיקות בכ-65-60 אחוז מקולות הבוחרים, נתון שמציב אותה בקטגוריה השלישית של בלונדל, כמערכת רב-מפלגתית עם מפלגה דומיננטית. בהתאם לתיאורו של בלונדל, המפלגה הדומיננטית אכן מחזיקה בכ-40 אחוז מקולות הבוחרים, אך היא מתייחדת בכך שהמפלגה הדומיננטית אין המפלגה הסוציאל-דמוקרטית, אלא מפלגת המרכז הליברלית.

שני הסיווגים מרמזים כי המצב הנוכחי לא יוכל להיוותר על קנו לאורך זמן. ואכן, שתי מגמות איטיות מרמזות על השינויים שעשויים להתחולל בעתיד: ה-BQ הולכת ומאבדת מכוחה בקוויבק, ולעומת זאת, הרפורמיסטים הולכים ומתחזקים במחוזות המערביים. אם, כפי שמסתמן כעת, תמשיך הברית הקנדית למתן את עמדותיה ולקרוץ מזרחה, בהחלט יתכן כי המפלגה השמרנית תטמע אל תוך הברית הקנדית, ותאפשר לה להוות כוח אופוזיציוני אמיתי מול הליברלים, ואולי אף להחליף אותם. ריכוז הכוח של הליברלים באונטריו (100 מתוך 172 המושבים של הליברלים באים ממחוז אונטריו) הופך את המפלגה לפגיעה מאוד בפני כל מי שיצליח לחדור אל תוך המעוז הזה. עם שני מושבים 241- אחוזי תמיכה בלבד לברית הקנדית באונטריו בבחירות 2000, נראה כי הדרך למהפך הבא עוד ארוכה.

¹⁴ כפי שנלמד בכיתה.

סיווג המפלגות במערכת הרביעית: איזה סוג מפלגות תתקיימנה במערכת המפלגתית החדשה? כפי שטענתי לעיל, המפלגות במערכת המפלגתית השלישית הראו סימנים של קרטליזציה והדמות. האם מאפיינים אלו ממשיכים להתקיים גם כיום? מפלגת הברית הקנדית מחויבת להבטחות פופוליסטיות ליתר דמוקרטיזציה, אחריות של הנבחרים כלפי בוחריהם ולא כלפי המפלגה¹⁵ (Carty, Cross and Young, 2000: 113). מפלגת הרפורמה גם התנגדה בעבר למימון מפלגות, ואם אכן תפעל לביטול החוק הקיים, עשוי הדבר להחליש את כוחו של הקרטל. מצד שני, המפלגה הציגה נכונות ברורה להתפשר על עמדותיה כדי להשיג הישגים אלקטורליים. כפי שמציינים Carty, Cross and Young (2001), בעוד שבבחירות '88 הציגה עצמה מפלגת הרפורמה כמפלגת מערב, ב-93' הציגה עצמה כמפלגת ימין, ב-97' כמפלגת הקנדים האנגלים, וב-2000- כאלטרנטיבה לליברלים. לדבריהם,

Many of the party's supporters fought the plan to transform the movement, fearing that this heralded a process in which the party's commitment to social conservatism would be sacrificed on the altar of (Ontario) political expediency. (p. 27)

אך האם יתכן כי, לאור המפלה הגדולה של שתיים מהמפלגות השותפות בקרטל, תחל תנודה לכיוון מודל חדש? יעל ישי (Yishai, 2001) הציעה בהקשר הישראלי מודל של מפלגת פוסט-קרטל. על-פי מודל זה, אחרי שמפלגות הקרטל התרחקו מהחברה האזרחית והתנתקו ממנה, מפלגת הפוסט-קרטל תנסה לשוב וליצור קשרים עם החברה האזרחית, על-ידי התקשרות עם קבוצות קיימות. בתוך כך, המפלגה הפוסט-קרטלית מבססת פוליטיקה של זהות המתבטאת במפלגות סקטוריאליות. מקרה המחקר של ישי היה ישראל, ובה זיהתה ישי את ש"ס (ובמידה מסוימת את ישראל בעליה) כדוגמא למפלגת פוסט-קרטל. המודל של ישי אינו חף מבעיות - ובראשן העובדה שהיא אינה מתארת המשך של ההתפתחות הלינארית שתיארו Katz and Mair (1995) במאמרם הסמינלי, אלא את היווצרותו של קאדר חדש של מפלגות. אך דווקא פגם זה הוא שמביא אותי לתהות על הדמיון בין המקרה הישראלי למקרה הקנדי. מעבר לנקודה הברורה מאליה כי שתי המפלגות החדשות בקנדה הן מפלגות סקטוריאליות מובהקות, עולה מן הספרות כי מפלגת הרפורמה נטלה על עצמה ליצור קשר עם ארגונים אזרחיים קיימים שחסרו ייצוג פרלמנטרי עד כה. כך, לדוגמא, התקשרה מפלגת הרפורמה עם ארגונים כגון National Citizens' Coalition, The National Taxpayers' Federation וכן National Firearms Association. עד לבוא מפלגת הרפורמה,

¹⁵ אם כי המנגנון המוצע לקיום האחריות הזו הוא מפורק במקרה הטוב - כדי להשתחרר מהמשמעת המפלגתית, על חבר הפרלמנט להוכיח באותות ובמופתים כי רוב מבין בוחריו אכן מעדיף כי ינהג בדרך השונה מהחלטת המפלגה.

ארגונים אלו נטו להביע עמדות אנטי-מפלגתיות ואנטי-מערכתיות. מן הצד השני, ארגונים אחרים שמתנגדים לעמדותיה של מפלגת הרפורמה דאגו ליצור קשר עם המפלגות האופוזיציוניות לה - הליברלים וה-NDP (Carty, Cross and Young, 2000: 98).

בהשוואה בין שני המקרים ניתן לראות דמיון, אם כן, בהיווצרותן של מפלגות חדשות שמחדשות את הקשר בין המערכת המפלגתית לבין החברה האזרחית, תוך ייצוג אינטרסים סקטוריאליים. מכיוון שבשתי המדינות היו שיטות בחירה שהחריפו שסעים סקטוריאליים (בקנדה שיטת הבחירות הרובנית המעודדת שסעים גיאוגרפיים, ובישראל שיטת הבחירה בשני פתקים שעודדה הצבעה לראשות הממשלה על-פי עמדות בטחוניות ולכנסת על-פי אינטרסים סקטוריאליים). יש מקום לבחון את הדמיון הזה לגבי מדינות אחרות בעלות מערך מוסדי דומה, ולנסות ולנסח השערות להיווצרות מפלגות במודל הפוסט-קרטלי של ישי.

לטעמי, כל בחינה של מודל שכזה תוביל בהכרח לעמדה הקרובה לזו שמציג Pizzorno (1981). Pizzorno מעמיד מודל מעגלי של הדמות הולכת וגדלה של מפלגות מבוססות, שבעקבותיה יוצא איום אלקטורלי מן השוליים, ומעורר את המפלגות הקיימות לבדל את עצמן - כפי שעשתה תאצ'ר ואחריה מפלגת הלייבור באנגליה. המודל של Pizzorno מניח בהכרח שהמפלגות הגדולות אכן תתעוררנה בזמן כדי לתקן את הדרוש תיקון, אך למעשה אין הדבר מחויב המציאות. המקרה הקנדי עשוי להוות דוגמא כיצד המודל שהציע Pizzorno למעשה מתאר מעגל של חיים ומוות של מפלגה - כאשר מפלגת השמרנים הקנדית לא הצליחה להתעורר בזמן, "נמשך השטיח" מתחת לרגליה על-ידי מפלגת הרפורמה וה-BQ, וספק אם זו תצליח להתרומם חזרה, ויתכן כי תאלץ להטמע אל תוך מפלגת הרפורמה.

גם במודל זה ניתן להחכים מהשוואה עם ישראל - כאן מפלגת הליכוד עמדה בסכנת כליה מכיוון ש"ס ומפלגות סקטוריאליות אחרות, אך הספיקה להתעורר בזמן. הליכוד אמנם לא בידלה עצמה ממפלגת העבודה באופן משכנע, אך היא כן טרחה לשנות את המצב המוסדי, על ידי שינוי שיטת הבחירות, ובכך הרחיקה מעליה כל סכנה.

דומני, אם כן, כי ניתן לנסח מודל שישלב בין מפלגת הפוסט-קרטל של ישי (Yishai, 2001) לבין המודל המעגלי של Pizzorno (1981), עם התיקון שהוצע לעיל.

למי להצביע? - במקום סיכום

כאשר סיפרתי לידידה תושבת קנדה כי אני עומל על חיבור זה, אמרה לי כי לקראת הבחירות הפדרליות הבאות, היא תבוא אלי כדי לשאול אותי עבור מי להצביע. ובאמת - מתוך הניתוח שהבאתי לעיל, באיזו מפלגה כדאי לקנדי תושב אונטריו הממוצע לתמוך בעתיד? האם להמשיך ולתת את מירב התמיכה למפלגה הליברלית, או שמא יהיה זה מוצדק מבחינה מערכתית לחזק את מפלגת הרפורמה כדי להחזיר את המערכת הדו-מפלגתית? ההיסטוריה הקנדית מראה כי השלטון הליברלי מחזיק מעמד בערך שני עשורים לפני שהוא קורס בקול גדול וגורר אחריו את המערכת המפלגתית כולה. חיזוק הדרגתי של מפלגת הרפורמה, תוך יצירת בסיס רחב למפלגה בכל רחבי קנדה, עשוי לסייע למפלגת השלטון להמנע משגיאות קטסטרופליות שעלולות, בקונסטלציה הנוכחית, להביא לקריעתה של קנדה לגזרים. באופן פרדוקסלי משהו, הגברת התמיכה בברית הקנדית עשויה לסייע לליברלים לשמור על מקומם בצמרת, לפחות עד שהברית הקנדית תתגבש כאלטרנטיבה פדרליסטית עם רגישות גם לצרכיהם של הקנדים דוברי הצרפתית.

בחיבור זה הראיתי כיצד שיטת הבחירות, המערכת המפלגתית והמפלגות עצמן משפיעים במערכת סבוכה של השפעות גומלין. עד כה הגורם הראשון - שיטת הבחירות - נותר ללא שינוי כבר קרוב ל-150 שנה, אך קולות בקנדה דורשים להחליף את שיטת הבחירות בשיטה פרופורציונלית יותר. אין לפסול על הסף ביקורות הטוענות כי שיטה כזו תביא **יותר** פרגמנטציה של הפרלמנט, ו**יותר** אינטרסים סקטוריאליים צרים לתוכו (Carty, 1997: 154). במערכת עם וולטיליות פוטנציאלית כה גבוהה, כנראה שמוטב שלא "לשחק" בגורמים רבי השפעה כמו שיטת הבחירות בלי מחשבה מעמיקה על ההשפעות האפשריות של המהלך.

אם כן, עבור קנדה העתיד לוטה בערפל - המערכת המפלגתית, כמו גם אופיין של המפלגות עצמן, טרם התגבשו לכדי מערכת פוליטית קוהרנטית, ושיטת הבחירות עצמה עשויה לעמוד בפני שינויים בעתיד - בעיקר אם המפלגה הליברלית תקלע לשרשרת של ממשלות מיעוט קצרות-יומין. ראינו כיצד ה"דמיון העקרוני" בין המערכת הקנדית למערכת הבריטית, הפך עם השנים לשוני מובהק, עד בלי הכר, בין שתי המערכות. הלך הראשון שיש ללמוד מהשוואת שתי המערכות ה"דומות בעקרון" הללו הוא טבעה הכמעט כאוטי של הפוליטיקה. כאוטי במובן הפיסיקלי - שינוי מזערי בתנאי הפתיחה יכול להביא להבדלים עצומים בין שתי מערכות.

קנדה, על אף תדמיתה השקטה והמרגיעה, עוד יכולה לזמן למדעני המדינה כר לעניין מחקרי נרחב בעתיד.

ביבליוגרפיה

Barney, Darin David and David Laycock. (1999). "Right-Populist and Plebiscitary Politics in Canada." *Party Politics*, 5:3, 317-339.

Bradford, Neil and Jane Jenson. (1991). "Facing Economic Restructuring and Constitutional Renewal: Social Democracy Adrift in Canada," in Frances F. Piven (ed) *Labor Parties in Postindustrial Societies*. Cambridge: Polity Press, pp. 190-211.

Cairnes, Alan C. (1968). "The Electoral System and the Party System in Canada, 1921-1965." *Canadian Journal of Political Science*, 1:1, 55-80.

Carty, R. Kenneth. (1997). "For the Third Asking: Is There a Future for National Political Parties in Canada?" in Tom Kent (ed.) *In Pursuit of the Public Good*. Montreal: McGill-Queen's University Press, pp.144-155.

Carty, R. Kenneth, William Cross and Lisa Young. (2000). *Rebuilding Canadian Party Politics*. Vancouver: UBC Press.

Carty, R. Kenneth, William Cross and Lisa Young. (2001). "Canadian Party Politics in the New Century." *Journal of Canadian Studies*, 35:4, 23-39.

Clarke, Harold D. and Allan Kornberg. (1996). "Partisan Dealignment, Electoral Choice and Party-System Change in Canada." *Party Politics*, 2:4, 455-478

Clarke, Harold D., Allan Kornberg and Peter Wearing. (2000). *A Polity on the Edge: Canada and the Politics of Fragmentation*. Peterborough, Ont.: Broadview Press.

Clarke, Harold D. and Marianne C. Stewart. (1987). "Partisan Inconsistency and Partisan Change in Federal States: The Case of Canada." *American Journal of Political Science*, 31:2, 383-407.

Gwyn, Richard. (1995). *Nationalism Without Walls: The Unbearable Lightness of Being Canadian*. Toronto: McClelland & Stewart.

Hinich, Melvin J., Michael C. Munger and Scott de Marchi. (1998). "Ideology and the Construction of Nationality: The Canadian Elections of 1993." *Public Choice*, 97, 401-428.

Horowitz, Gad. (1979 [1966]). "Conservatism, Liberalism and Socialism in Canada: An Interpretation" in Hugh G. Thurnburn (ed.) *Party Politics in Canada (4th edition)*. Scarborough, Ont: Prentice-Hall of Canada, pp. 52-72.

LeDuc, Lawrence. "The Canadian Federal Election of 1997." (1998). *Electoral Studies*, 17, 132-137.

LeDuc, L. (2002). "The Federal Election in Canada, November 2000." *Electoral Studies*, 21, 655-659.

Malcolmson, Patrick and Richard Myers. (1996). *The Canadian Regime*. Peterborough, Ont: Broadview Press.

McRoberts, Kenneth. (1995). "In Search of Canada "Beyond Quebec"" in Kenneth McRoberts (ed.) *Beyond Quebec: Taking Stock of Canada*. Montreal: McGill-Queen's University Press, pp. 5-30.

Meisel, John. (1979). "The Decline of Party in Canada" in in Hugh G. Thurnburn (ed.) *Party Politics in Canada (4th edition)*. Scarborough, Ont: Prentice-Hall of Canada, pp. 119-135.

Pizzorno, Alessandro (1981). "Interests and Parties in Pluralism". In Suzanne Berger (ed.), *Organizing Interests in Western Europe: Pluralism, Corporatism and the Transformation of Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 247-284.

Resnick, Philip. "English Canada: The Nation that Dares Not Speak Its Name," in in Kenneth McRoberts (ed.) *Beyond Quebec: Taking Stock of Canada*. Montreal: McGill-Queen's University Press, 1995, pp. 81-92.

Schickler, Eric and Donald Philip Green. (1997). "The Stability of Party Identification in Western Democracies: Results from Eight Panel Surveys." *Comparative Political Studies*, 30:4, 450-483.

Thorburn, Hugh G. (1979). "Interpretation of the Canadian Party System" in Hugh G. Thurburn (ed.) *Party Politics in Canada (4th edition)*. Scarborough, Ont: Prentice-Hall of Canada, pp. 34-51.

Yishai, Yael (2001). "Bringing Society Back In: Post-Cartel Parties in Israel". *Party Politics*, 7 (6), 667-687.

Young, Lisa. (1998). "Party, State and Political Competition in Canada: The Cartel Model Reconstructed." *Canadian Journal of Political Science*, 31:2, 339-358.

נספח

תוצאות בחירות 1921-2000 : מושבים

2000	1997	1993	1988	1984	1980	1979	1974	1972	1968	1965	1963	1962	1958	1957	1953	1949	1945	1940	1935	1930	1926	1925	1921		
172	155	177	83	40	147	114	141	109	155	131	129	99	49	105	171	190	125	178	171	91	116	99	116	Lib	
12	20	2	169	211	103	136	95	107	72	97	95	116	208	112	51	41	67	39	39	137	91	116	50	Con	
																					12	21	25	64	Prog
13	21	9	43	30	32	26	16	31	22	21	17	19	8	25	23	13	28	8	7					CCF/NDP	
						6	11	15	15	5	24	30		19	15	10	13	10	17					So Cred	
																				1					Rec
66	60	52																							Reform
38	44	54																							BQ
	1	1		1			1	2		11		1		4	5	8	12	10	10	5	17	5	5	5	Other
301	301	295	295	282	282	282	264	264	264	265	265	265	265	265	265	262	245	245	245	245	245	245	235	Total	

תוצאות בחירות 1921-2000 : קולות (באחוזים)

2000	1997	1993	1988	1984	1980	1979	1974	1972	1968	1965	1963	1962	1958	1957	1953	1949	1945	1940	1935	1930	1926	1925	1921		
40.8	38.5	41.3	31.92	28	44.34	40.1	43.16	38.46	45.5	40.2	41.7	37.4	33.8	42.3	50	50.1	41.4	54.9	44.4	43.9	43.6	40.4	40.7	Lib	
12.2	18.8	16	43.02	50	32.45	35.9	35.44	35	31.4	32.4	32.9	37.3	53.7	39	31	29.7	27.7	30.6	29.8	49	46.2	46.6	30.3	Con	
																					3.2	5.3	9	23.1	Prog
8.5	11	6.9	20.38	18.8	19.78	17.9	15.44	17.72	17	17.9	13.1	13.4	9.5	10.8	11.3	13.4	15.7	8.5	8.9					CCF/NDP	
			0.03	0.1	1.69	4.6	5.06	7.63	4.4	8.3	11.9	11.7	2.6	6.6	5.4	2.4	4.1	2.7	4.1					So Cred	
																				8.7					Rec
25.5	19.4	18.7																							Reform
10.7	10.7	13.5																							BQ
2.3	1.6	3.6	4.65	3	1.74	1.5	0.9	1.19	1.7	1.2	0.4	0.2	0.4	1.3	2.3	4.4	11.1	3.3	4.1	3.9	4.9	4	5.9	Other	
100	100	100	100	99.9	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	Total

מקור : אתר הפרלמנט הקנדי <<http://www.parl.gc.ca/information/about/process/house/asp/PartyElect.asp?lang=E>>

1925-2000 - וולטליות אלקטורלית

